УДК 37.018.4

DOI 10.33251/2522-1477-2020-7-87-95

ПОКАЛЮК Віктор Миколайович,

кандидат педагогічних наук, доцент, начальник
кафедри пожежної тактики та аварійно-рятувальних
робіт, Черкаський інститут пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля Національного університету
цивільного захисту України

ОСНОВНІ НАПРЯМИ НАУКОВОГО Й МЕТОДОЛОГІЧНОГО РОЗРОБЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ СПІЛКУВАННЯ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ СТРУКТУРНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОПЕРАТИВНО- РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

У статті розглянуто підходи вчених до аналізу спілкування, співвідношення діяльності та спілкування, описано основні критерії розмежування видів спілкування, до яких належать характеристики суб'єктів спілкування, мета, предмет, зміст спілкування. Розкриті різноманітні підходи до диференціації видів спілкування, зв'язок спілкування з освітнім процесом. Виокремлено такі види спілкування як ділове й управлінське, які найбільш пов'язані з професійною підготовкою та діяльністю кваліфікованих робітників структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України.

Ключові слова: спілкування, функції спілкування, види спілкування, рівні спілкування, професійне спілкування, ділове спілкування, класифікація, діяльність.

Постановка проблеми. Провідним засобом становлення, розвитку й життєвої реалізації людини є спілкування. У спілкуванні задовольняється особлива потреба людини – потреба в інших людях, контакту з ними. Задоволення потреби у спілкуванні, яке виникло у процесі суспільно-історичного розвитку людей, пов'язано з виникненням почуття радості. За допомогою спілкування люди організовують різні види практичної та теоретичної діяльності, обмінюються інформацією, добиваються взаєморозуміння, виробляють доцільну програму дій, взаємно впливають один на одного, виявляють подібність і відмінність в інтересах, формують відповідний світогляд, переконання.

У процесі спілкування розвиваються, виявляються і реалізуються міжособистісні стосунки, від яких багато в чому залежать результати сумісної діяльності колективів. Спілкування відіграє значну роль і в розвитку особистості. Поза спілкуванням формування особистості взагалі не можливе. Спілкування, передусім, є шлях творення естетичних і моральних ідеалів. Духовний розвиток людини нерозривно пов'язаний із розвитком її мовних здібностей. У процесі спілкування людина накопичує знання, оволодіває уміннями та навичками, формує свою свідомість і самосвідомість, погляди, переконання, ідеали, визначає соціальні цінності. Спілкування приносить людині найвищу насолоду. Не випадково найважливішим покаранням для людини є позбавлення її можливості спілкуватися з іншими людьми.

Проблема спілкування має міждисциплінарний характер і ґрунтовно схарактеризована в різних галузях та напрямках сучасної науки. Так, філософія досліджує спілкування з методологічних позицій, з'ясовуючи його місце в бутті та свідомості людей. Згідно із загальною філософським підходом, акцент зроблений на формуванні людської сутності в єдності спілкування й активності та на аналізі категорій спілкування, суспільних відносин і діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. «Оскільки спілкування може бути взаємодією суб'єктів-особистостей, суб'єктів-соціальних груп (мікрогруп і макрогруп),

суб'єктів-соціумів (громадських організмів), то спілкування потрапляє в поле зору тих наук, що вивчають поведінку особистості, груп і взаємодію соціальних організмів. Такими є етика, соціологія, політологія» [7, с. 7]. В етиці спілкування визнане «своєрідною, постійною школою морально-практичного людинознавства й людинотворення», тому предметом етичних досліджень постає виховний вплив моральних норм через процес спілкування» [4, с. 87-88].

Увага соціологічної науки спрямована на аналіз формування соціально-типових якостей особистості, зокрема на вивчення ролі засобів масової комунікації у функціонуванні суспільства. Соціологічний аспект проблеми спілкування передбачає дослідження внутрішньої динаміки компонентів структури суспільства та їх взаємозв'язку з актуальними процесами суспільства [11].

Спілкування прогнозує використання вербальних засобів, тому комунікація становить наукове зацікавлення і для лінгвістів. Дослідження мовного спілкування, що започатковане в працях В. Бехтерева та Л. Виготського, є одним із пріоритетних напрямів у сучасній лінгвістиці.

Особливо активно проблематику спілкування як на теоретичному, так і на прикладному рівнях розробляють у психології (Г. Андрєєва, О. Бодальов, А. Брудний, Н. Єрастов, А. Золотнякова, В. Карандашев, О. Леонтьєв, Б. Ломов, М. Обозов, К. Романов, О. Хараш). Така посилена увага вчених до сутності спілкування зумовлена його винятковою роллю у формуванні й діяльності особистості.

Готовність до професійного спілкування майбутніх бакалаврів безпеки життєдіяльності у процесі вивчення гуманітарних дисциплін досліджувала Л. Дідух [5], а готовності до професійного спілкування в умовах надзвичайних ситуацій майбутніх керівників оперативно-рятувальних служб цивільного захисту – В. Гора[3].

Вивчаючи природу спілкування, психологи зосереджують увагу на психічних аспектах діяльності людей, що взаємодіють один з одним.

Перетворення проблеми спілкування у своєрідний «логічний центр» загальної системи психологічної проблематики Б. Ломов пов'язує з розвитком соціальної психології й посиленням впливу останньої на інші психологічні дисципліни. «Проблема спілкування так чи так порушена в дослідженнях міжособистісних взаємин, сприйняття й розуміння людини людиною, структури та динаміки так званих малих груп (групової динаміки), формування трудових й інших колективів, механізмів соціальної регуляції поведінки людей, процесів масової комунікації, багатьох інших явищ, зокрема тих, які прийнято називати «масовими».

Науковець О. Бодальов [2] тлумачить спілкування як взаємодію, сутність якої полягає в обміні інформацією для налагодження взаємин між людьми за допомогою різних засобів комунікацій. Багато психологів дотримується позиції О. Бодальова стосовно трактування терміну «спілкування». Спілкування породжує такі феномени, як сприйняття та розуміння людьми один одного; наслідування, навіювання, переконання; лідерство й керівництво; згуртованість і конфліктність, що постають предметом соціально-психологічного дослідження.

Посутню увагу на студіювання проблем, пов'язаних зі спілкуванням, звертає педагогічна наука. «Серед педагогічних явищ є такі, які можна відобразити в системі педагогічного знання тільки за допомогою поняття «спілкування»... До того ж, – наголошує А. Мудрик, – визначення предмету педагогіки, що впливає з принципу соціальної зумовленості виховання, включає й коло явищ, які відображені поняттям «спілкування».

Зв'язок спілкування з педагогічним процесом, значення досліджуваної категорії для педагогічної науки влучно схарактеризував О. Леонтьєв [8]: «...досягнення історичного розвитку людських здібностей не просто дані людині у втілених об'єктивних явищах матеріальної й духовної культури, а лише задані в них. Щоб оволодіти цими досягненнями, дитина, людина повинна взаємодіяти з явищами навколишнього світу через інших людей, тобто в процесі спілкування з ними. У цьому процесі дитина, людина й навчається адекватної діяльності. Отже, цей процес є за своєю функцією процесом виховання».

У контексті освітнього процесу проблеми спілкування аналізували І. Зімня, В. Кан-Калик, А. Матюшкін, А. Мудрик, А. Шibaєв, В. Якунін та інші. У педагогіці спілкування вивчають і як частину виховного процесу, і як елемент професійної культури педагога. За визначенням А. Мудрика, спілкування – це об'єктивний процес взаємодії людей, яких можуть об'єднувати найрізноманітніші суб'єктивні взаємини. Б. Лихачов визнає спілкування «найважливішим середовищем духовного, громадського й особистісного вияву людини, досягнення взаєморозуміння між людьми; духовно-психологічною основою педагогічного процесу; головною сферою, у якій і через яку реалізуються закони та принципи, правила виховання, активно працюють механізми формування особистості, навчання й освіти».

Мета статті. Метою статті є обґрунтування критеріїв розмежування видів спілкування в системі професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідники обґрунтовують кілька підходів до аналізу спілкування: діяльнісний, комунікативно-інформаційний та інтерактивний. У межах діяльнісного підходу існує низка поглядів стосовно співвідношення діяльності та спілкування. У дослідженнях Б. Ананьєва, Г. Андрєєвої, О. Бодальова спілкування постає елементом виконуваної діяльності. Б. Гершунський стверджує, що спілкування й діяльність утворюють нерозривне ціле. О. Леонтьєв трактує спілкування як вид діяльності. Спілкування та діяльність названі двома сторонами соціального буття. Л. Буєва розуміє спілкування й діяльність як дві взаємозалежні, порівняно самостійні, але не рівноцінні сторони індивідуального суспільного процесу життя. Нам імпонує бачення Б. Ананьєва, Г. Андрєєвої, О. Бодальова, тому ми характеризуватимемо спілкування як компонент діяльності.

Аналіз представлених підходів дає підстави вважати діяльнісний підхід як найбільш адекватний до завдань нашого дослідження і тлумачити спілкування як «складний багатоплановий процес налагодження й розвитку контактів між людьми, що породжений потребами спільної діяльності та включає обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття й розуміння іншої людини» [12].

З'ясування сутності спілкування вимагає окреслення його основних функцій. Унаслідок осмислення наукових праць підсумовано, що дослідники цього феномену солідарні стосовно поліфункційності спілкування, проте єдиний підхід до виокремлення функцій спілкування в науці відсутній.

Учений М. Каган [6], характеризуючи функції спілкування, диференціював у його структурі чотири можливі функційні ситуації:

- мета спілкування перебуває поза взаємодією суб'єктів;
- мета спілкування міститься в ньому самому;
- мета спілкування полягає в залученні партнера до досвіду та цінностей ініціатора спілкування;
- метою спілкування є залучення ініціатора до цінностей партнера.

На думку М. Кагана [6], якщо мета спілкування перебуває поза взаємодією суб'єктів, тоді його функція – обслуговування предметної діяльності. Якщо мета спілкування полягає в ньому самому, то слід говорити про спілкування заради спілкування. Залучення іншої особи до своїх цінностей учений вважає функцією виховання, а прагнення долучитися до цінностей іншої людини – функцією самовиховання.

У працях О. Леонтьєва розмежовано дві категорії соціальних функцій спілкування: власне соціальні, орієнтовані на задоволення потреб суспільства та окремих його груп, і соціально-психологічні, пов'язані з потребами окремих членів суспільства. До першої групи автор зараховує функції планування й координації спільної діяльності, функції соціального контролю та міжгрупової взаємодії. До соціально-психологічних функцій належать функції контакту й функції ототожнення.

За висловом Б. Ломова, до функцій спілкування належить організація спільної діяльності, пізнання людьми один одного, формування й розвиток міжособистісних взаємин.

Крім того, науковець обґрунтовує існування таких функцій, як інформаційно-комунікативна, регуляційно-комунікативна, афективно-комунікативна.

О. Брудний вважає, що в спілкуванні доцільно розрізняти три початкові та чотири основні функції. До початкових функцій належать: активаційна – спонукання до дії; інтердиктивна – заборона, гальмування («не можна – можна»); дестабілізаційна – погрози, образи тощо. До основних функцій спілкування О. Брудний зараховує інструментальну (координація діяльності шляхом спілкування); синдикативну (створення спільноти, групи); самовираження; трансляційну.

Аналізуючи функції спілкування більш докладно, диференціюємо контактну, інформаційну, спонукальну, координаційну функції, функцію розуміння, емотивну функцію налагодження стосунків і функцію вияву впливу.

В. Якунін [14] вважає, що, попри термінологічні відмінності, у поданих класифікаціях функцій спілкування можна помітити загальні для всіх три групи функцій: когнітивну, пов'язану зі взаємним обміном інформацією й пізнанням один одного; афективну, спрямовану на формування міжперсональних взаємин; регулятивну функцію, що виявляється в регуляції, управлінні кожним учасником спілкування власною поведінкою та поведінкою інших осіб, а також в організації спільної діяльності.

Тлумачачи сутність поняття спілкування, учені зіставляють його з іншим ключовим поняттям – поняттям діяльності. Факт тісного зв'язку спілкування й діяльності констатують усі дослідники феномену спілкування, але визнання органічної єдності, що існує між цими поняттями, не нейтралізує гострої дискусії стосовно характеру такого зв'язку. Обґрунтовуючи правомірність ототожнення діяльності та спілкування. О. Бодальов [2, с. 89] зазначає, що під діяльністю можна розуміти активність людини, яка стимульована певними мотивами, спрямована на досягнення усвідомлюваних нею цілей за допомогою способів, засвоєних у суспільстві. За такого розуміння «діяльністю будуть не тільки гра, навчання, виробнича та побутова праця, не тільки робота хірурга або художника-живописця, але й взаємодія людей один з одним у формі спілкування». На думку Є. Злобіної, ідея тотожності спілкування й діяльності дає змогу зафіксувати «лише найбільш загальну закономірність – діяльнісну сутність спілкування як такого». Вона може бути конкретизована в аналізі основних характеристик спілкування як специфічного виду діяльності.

Уперше думку про те, що спілкування поряд із працею й пізнанням є основною формою діяльності людини, висловив Б. Ананьєв. Згідно з міркуваннями вченого, людина – це сформований у процесі виховання і власного життя в суспільстві суб'єкт праці, спілкування й пізнання. У цьому контексті О. Леонтьєв, однак, наголосив, що розуміння спілкування як виду діяльності зовсім не означає, що «спілкування в усіх випадках постає як самостійна діяльність; важливо, що воно може бути нею, хоча може являти собою компонент, складник (і водночас умову) іншої, не комунікативної діяльності».

Як вид діяльності тлумачить спілкування і М. Каган, зауважуючи, що спілкування – перший вид діяльності, яким опановує людина в онтогенезі та який є умовою успішного провадження всіх інших видів діяльності. У цілому аналогічних міркувань стосовно трактування зв'язку спілкування й діяльності дотримується і Є. Головаха, стверджуючи, що в будь-якому виді людської діяльності можна виокремити три взаємопов'язані сторони: перетворення, споживання та спілкування.

К. Платонов називає працю та спілкування загальними видами діяльності, а мову, учіння, гру, мистецтво – похідними від спілкування і праці. Розуміння спілкування як особливого виду комунікативної діяльності обґрунтоване в працях М. Лісіної та А. Мудрик.

Б. Ломов [10] запропонував підхід, згідно з яким спілкування й діяльність являють собою дві сторони соціального буття людини. Учений наголошував, що між цими сторонами існує низка переходів і перетворень однієї в іншу. В окремих видах діяльності як її засоби і способи використовують засоби та способи, характерні для спілкування, а власне діяльність побудована за законами спілкування (наприклад, діяльність педагога, лектора). В інших

випадках ті чи ті дії (зокрема і предметно-практичні) застосовують як засоби і способи спілкування, тут спілкування побудоване за законами діяльності (наприклад, демонстраційна поведінка, театральна вистава). У діяльності (професійній, аматорській та ін.) вагому частину часу, що витрачають на її психологічну підготовку, становить спілкування, яке не є діяльністю в суворому сенсі слова, а власне спілкування так чи так пов'язане з виробничими й іншими відносинами. Тут переплітаються ділові, особисті, міжособистісні та інші взаємини людей. «Спілкування, – підсумовує науковець, – може виконувати роль передумови, умови, зовнішнього і внутрішнього фактору діяльності та навпаки».

Аналіз поглядів учених доводить, що дослідники не заперечують головного – безсумнівного зв'язку між діяльністю і спілкуванням. Більшість науковців визнає факт єдності спілкування й діяльності, що вможливорює широке потрактування зв'язку діяльності і спілкування та дає підстави вбачати в спілкуванні «найважливішу умову привласнення індивідом досягнень історичного розвитку людства, чи то на мікрорівні, у безпосередньому оточенні, чи на макрорівні, у всій системі соціальних зв'язків» [1, с. 80].

В спілкуванні розрізняють три взаємопов'язані сторони: комунікативну (обмін інформацією), інтерактивну (організація взаємодії між індивідами, які спілкуються) і перцептивну (процес сприйняття комунікативними партнерами й пошук на цій основі взаєморозуміння). Диференціюючи такі аспекти, дослідники зазначають, що «абсолютизація впливу у відриві від інших ознак спілкування призводить до інтеракційної позиції, яка різко збіднює уявлення про спілкування». У разі надмірного акценту на обмін інформацією як сутність спілкування останнє перетворюється в комунікацію – явище більш вузьке, ніж спілкування. Ототожнення спілкування зі взаєминами також спотворює значення терміну [9, с. 10]. Водночас варто зауважити, що ці компоненти в чистому, ізольованому вигляді не існують у реальності. Реальне спілкування завжди являє собою складне переплетіння перцептивних, комунікативних, інтерактивних елементів.

Характеризуючи феномен спілкування, дослідники не обмежуються лише вивченням його компонентів і функцій. Педагоги звертають посутню увагу на такі проблеми, як стилі, рівні, види спілкування (Г. Бороздіна, А. Добрович, В. Кан-Калик та ін). Якщо вважати, що стиль спілкування – це готовність людини до тієї чи до тієї ситуації, то варто, на думку Г. Бороздіної, розрізняти три стилі: ритуальний, маніпулятивний, гуманістичний. Головне завдання ритуального спілкування – підтримка зв'язку із соціумом, зміцнення уявлення про себе як про члена суспільства. Ритуальне спілкування часто слугує прологом до спілкування маніпулятивного, до якого вдаються під час провадження спільної діяльності. Учені солідарні стосовно того, що реальне завжди включає і елементи ритуального, і елементи маніпулятивного, і елементи гуманістичного спілкування.

А. Добрович пропонує виокремлювати сім рівнів спілкування: духовний, ігровий, діловий, конвенціональний, маніпулятивний, стандартизований і примітивний. Найоптимальнішим для розв'язання особистих і міжособистісних проблем слід вважати конвенціональний рівень. Інші рівні перебувають або вище (духовний, ігровий, діловий), або нижче (маніпулятивний, стандартизований і примітивний) від конвенційного.

Рівні міжособистісного спілкування аналізував Р. Грановська та О. Хараш. Відповідно до класифікації, обґрунтованої О. Харашем, у спілкуванні існує три рівні, де нижчий – спілкування на рівні спільного перебування («в учасників немає загального предмета діяльності, їх об'єднують лише однакові цілі»; середній – «групове спілкування, де кристалізується загальна мета діяльності й виробляються групові норми поведінки, що сприяють її досягненню»; вищий – спілкування в групі, за якого беруть до уваги особистісні особливості кожного.

Класифікації видів спілкування, по суті, являють собою не що інше як опис різних ситуацій. Якщо аналізувати їх як певні ситуації взаємодії, вони дають змогу уявити не тільки те, як будуть розуміти ті чи ті дії в різних типах спілкування, але й те, які механізми сприйняття, способи комунікації найбільш відповідають цим типам [12, с. 152].

Залежно від характеру розрізняють пряме (безпосереднє) й непряме (опосередковане) спілкування. Пряме спілкування історично первинне, причому спочатку воно являло собою обмін діяльністю, тобто за змістом поставало як матеріальне спілкування. Спілкування набуває непрямого характеру, коли люди починають спілкуватися один з одним за допомогою створених ними продуктів, не тільки продуктів духовних, а насамперед продуктів матеріального виробництва. Вирішальним моментом, що вплинув на повне розмежування прямого й непрямого спілкування, стало виникнення писемності. Особливо важливу роль відіграла поява опосередкованого спілкування в удосконаленні однієї з основних його функцій – функції передання досвіду, накопиченого людством, від одного покоління до іншого. Завдяки виникненню опосередкованого спілкування з'явилася можливість суттєво оптимізувати процес навчання й виховання. Підсумовуючи, В. Злобіна зауважує, що безпосереднє спілкування зазнає актуалізації в процесі становлення й формування особистості дитини, опосередковане – у розвитку людського суспільства в цілому.

Одним із найважливіших критеріїв, що обирають за основу класифікації видів спілкування, слугує критерій мети, згідно з яким П. Якобсон розмежовує три види спілкування: ділове, впливове та емоційне. Метою ділового спілкування вчений вважає налагодження зв'язку з людьми в процесі праці для необхідної спільної діяльності. «Метою, що спонукає людину до спілкування з іншою людиною або з деякою групою людей, є також прагнення впливати на цю людину чи на групу людей для того, щоб схилити їх до якихось дій і вчинків, змінити думку й погляди на ті чи на ті явища навколишнього життя, перебудувати життєві установки, ставлення до певних явищ соціального життя, форм поведінки людей ... таку форму спілкування можна назвати «впливовість». Метою третього виду спілкування називаємо потребу в спілкуванні, що породжена взаєминами товариськості, дружби, любові між людьми. «Це може бути бажання бути вислуханим, це може бути бажання бути зрозумілим і самому зрозуміти світ думок, очікувань, мрій іншої людини; це може бути бажання висловити своє співчуття, симпатію іншій людині, поділитися своїми переживаннями. Ця форма спілкування спрямована на те, щоб зробити іншу людину на основі контакту з нею в якихось взаєминах близькою до себе, так само як і себе зробити близьким іншим або іншому. Таку форму спілкування слід схарактеризувати як емоційне спілкування».

Відповідно до критерію сфери спілкування поділяють на рольове й особистісне: перше локалізоване у сфері виробництва, для другого передбачений вільний від роботи час. Такий поділ умовний, оскільки особистісне спілкування не має своєї особливої, відокремленої сфери, воно наявне завжди і скрізь, зокрема й на виробництві, де все ж, безперечно, помітне переважання рольового спілкування, що пояснюють низкою причин: характером праці, взаєминами субординації між суб'єктами, тимчасовими і просторовими умовами [13].

У сучасній науковій літературі докладно схарактеризоване ділове спілкування (В. Андрєєв, Г. Бороздіна, Л. Власов, І. Горькова, Ю. Жолобовта ін.). Так, Г. Бороздіна тлумачить ділове спілкування як процес взаємозв'язку і взаємодії, у якому відбувається обмін діяльністю, інформацією й досвідом, що дає змогу досягти певного результату, розв'язати конкретну проблему або реалізувати певну мету. О. Луньова стверджує, що спілкування можна вважати діловим, якщо його провідний зміст полягає в соціально значущій спільній діяльності.

Коли виникла потреба в такому виді діяльності, як управління, з'явилася й така специфічна форма спілкування, як управлінське спілкування. У процесі управлінського спілкування відбувається взаємодія керівників із людьми, обмін інформацією для узгодження їхніх дій. Це необхідна умова організації виробництва, виконання суспільно значущих завдань.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, до основних критеріїв розмежування видів спілкування належать характеристики суб'єктів спілкування, мета, предмет, зміст спілкування. Зіставлення класифікацій видів спілкування дає змогу констатувати наявність різноманітних підходів до диференціації видів спілкування, що вкотре підтверджує багатоплановість і складність процесу спілкування. Для нашого вивчення

найбільш важливим є виокремлення таких видів спілкування, як ділове й управлінське, оскільки саме вони найтіснішим чином пов'язані з досліджуваним нами процесом професійної підготовки та професійною діяльністю кваліфікованих робітників структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України. Перспективами подальших досліджень є вивчення проблеми формування готовності до професійного спілкування кваліфікованих робітників структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України.

Список використаних джерел

1. Бабанский Ю. К. Оптимизация процесса обучения. Москва: Педагогика, 1997. 254 с.
2. Бодалев А. А. Личность и общение. Москва: Международная психологическая академия, 1995. 328 с.
3. Гора В. А. Формування готовності до професійного спілкування в умовах надзвичайних ситуацій у майбутніх керівників оперативно-рятувальних служб цивільного захисту: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Черкаси, 2014. 20 с.
4. Горліченко М. Г. Педагогічні умови адаптації курсантів до навчання у вищих військових навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2004. 231 с.
5. Дідух Л. І. Формування готовності до професійного спілкування майбутніх бакалаврів безпеки життєдіяльності у процесі вивчення гуманітарних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2014. 20 с.
6. Каган М. С. Общение как предмет междисциплинарного научного исследования. *Общение и культура личности*. Сб. ст. Томск: Изд-во Томск, 1984. С. 3–19.
7. Кондаурова О. П. Психологический тренинг профессионального общения сотрудников милиции общественной безопасности с гражданами: дисс. ... канд. психол. наук. Москва, 2001. 225 с.
8. Леонтьев А. А. Лекция как общение. Москва: Знание, 1974. 39 с.
9. Лисина М. И. Проблемы онтогенеза общения. Москва: Педагогика, 1995. 144 с.
10. Ломов Б. Ф. Общение как проблема общей психологии. *Методологические проблемы социальной психологии*. Москва: Наука, 1975. С. 124–135.
11. Маслоу А. Г. Самоактуализация. *Психология личности: Тесты* / под редакцией Ю. Б. Гиппенрейтер. Москва, 1982. 113 с.
12. Психологические исследования общения / отв. ред. Б. Ф. Ломов, А. В. Беляева, В. Н. Носуленко. Москва, 1985. 410 с.
13. Философский энциклопедический словарь / под ред. Л. Ф. Ильичева. Москва: Сов. Энциклопедия, 1989. 840 с.
14. Якунин В. А. Педагогическая психология. Санкт-Петербург : Изд-во Михайлова В. А., Изд-во «Полиус», 1998. 639 с.

References

1. Babanskiy, Yu.K. (1997). *Optimizacziya proccessa obucheniya [Optimization of the learning process]*. Moscow: Pedagogyka [in Russian].
2. Bodalev, A.A. (1995). *Lichnost' i obshhenie [Personality and communication]*. Moscow: International Psychological Academy [in Russian].
3. Hora, V.A. (2014). *Formuvannya gotovnosti do profesiynogo spi'lkuvannya v umovakh nadzvichajnikh situaczi'j u majbutni'kh kerivnikih operativno-ryatuval'nikh sluzhb czivi'l'nogo zakhistu [The form of preparedness for professional dwelling in the minds of the supra-logical situations in the future of the operational and rescue services of civil protection]*. (Author's abstract. diss. ... cand. ped. of sciences). Cherkasy [in Ukrainian].
4. Gorlichenko, M.G. (2004). *Pedagogi'chni umovi adaptacziyi kursanti'v do navchannya u vishhikh vi's's'kovikh navchal'nikh zakladakh [Pedagogical conditions for adapting cadets to study in higher military educational establishments]*. (Dissertation diss. ... cand. ped. of sciences). Odesa [in Ukrainian].

5. Didukh, L.I. (2014). Formuvannya gotovnosti` do profesi`jnogo spi`lkuvannya majbutni`kh bakalavri`v bezpeki zhittiyedi`yal`nosti` u proczesi` vivchennya gumanitarnikh disciplin [Formation of readiness for professional communication of future bachelors of life safety in the process of studying the humanities disciplines]. (Author's abstract. diss. ... cand. ped. of sciences). Vinnytsia [in Ukrainian].
6. Kagan, M.S. (1984). Obshhenie kak predmet mezhdisciplinarnogo nauchnogo issledovaniya [Communication as a subject of interdisciplinary scientific research]. Communication and personality culture, 3-19. Digest of articles. Tomsk [in Russian].
7. Kondaurova, O.P. (2001). Psikhologicheskij treni`ng professional`nogo obshheniya sotrudnikov miliczii obshhestvennoj bezopasnosti s grazhdanami [Psychological training of professional communication of public security police officers with citizens]. (Dissertation diss. ... cand. psychological of sciences). Moscow [in Russian].
8. Leontev, A.A. (1974). Lekciya kak obshhenie [Lecture as communication]. Moscow: Knowledge [in Russian].
9. Lisina, M.I. (1995). Problemy` ontogeneza obshheniya [Problems of communication ontogenesis]. Moscow: Pedagogy [in Russian].
10. Lomov, B.F. (1975). Obshhenie kak problema obshhej psikhologii [Communication as a problem of general psychologists]. Methodological problems of social psychology. Moscow: Science [in Russian].
11. Maslou, A. (1982). Samoaktualizaciya Self-actualization. [Psychology of personality]: Tests / edited by Yu.B. Gippenreiter. Moscow [in Russian].
12. Psikhologicheskie issledovaniya obshheniya [Psychological studies of communication] / executive editor Lomov, B.F., Belyaeva, A.V., & Nosulenko, V.N. (1985). Moscow [in Russian].
13. Filosofskij e`ncziklopedicheskij slovar` [Philosophical Encyclopedic Dictionary] / edited by Ilicheva, L.F. (1989). Moscow: Soviet encyclopedia [in Russian].
14. Yakunin, V.A. (1998). Pedagogicheskaya psikhologiya [Pedagogical psychology]. St. Petersburg: Publishing house Mihaylova V.A., "Polius" [in Russian].

POKALYUK Victor, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Fire Tactics and Emergency Rescue, Cherkasy Institute of Fire Safety named after the Chernobyl Heroes of the National University of Civil Defense of Ukraine.

MAIN DIRECTIONS OF SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL DEVELOPMENT OF COMMUNICATION PROBLEM IN THE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF SKILLED WORKERS SUBDIVISIONS OF OPERATIONAL AND RESCUE SERVICE OF CIVIL PROTECTION OF UKRAINE

Abstract: The article deals with the approaches of scientists to the definition of "communication". The problem of communication is interdisciplinary and thoroughly characterized in various fields and directions of modern science. The functions and purpose of communication are described. The concept of communication with the concept of activity is compared. Communication is characterized as a component of activity. The close connection between communication and activity is stated by all researchers of the phenomenon of communication, but the recognition of the organic unity that exists between these concepts does not neutralize the debate about the nature of such connection. The legitimacy of identification of activity and communication is substantiated. The interconnected parties of communication - communicative, interactive, perceptive and communication styles - ritual, manipulative, humanistic are separated. The classification of levels and types of communication is given. Classifications of types of communication, in fact, are nothing but a description of different situations. Direct communication is historically primary, and at first it was an exchange of activities, and in content it appeared as material communication. Communication becomes indirect when people begin to communicate with one another through the

products they have created, not only spiritual, but above all products of material production. According to the criterion of the sphere communication is divided into role and personal ones: the first is localized in the sphere of production, for the second one free time is provided. Business communication was found to be a process of interconnection and interaction, in which activity, information and experience are exchanged to achieve a specific result, solve a particular problem or achieve a specific goal. In the process of managerial communication, managers interact with people, exchange information to coordinate their actions. This is a necessary condition for the organization of production, the fulfillment of socially important tasks. It is established that the main criteria for differentiation of types of communication are characteristics of the subjects of communication, purpose, subject, content of communication. The types of communication are distinguished as business and managerial, which are most related to the professional training and activity of the skilled workers of structural units Operational and Rescue Service of Civil Protection of Ukraine.

Key words: *communication, communication functions, types of communication, levels of communication, professional communication, business communication, classification, activity.*

*Одержано редакцією: 27.12.2019 р.
Прийнято до публікації: 17.01.2020 р.*